

*Кузьменко С. Г.,**доктор наук з державного управління, кандидат юридичних наук, доцент,  
професор кафедри цивільного та господарського права  
Донецького юридичного інституту МВС України*

## МЕДІАЦІЯ, АБО 15 РОКІВ ЗАКОНОДАВЧИХ ІНІЦІАТИВ

**Анотація.** Стаття присвячена правовому аналізу розвитку медіації в Україні та розгляду законодавчих ініціатив щодо прийняття в Україні закону «Про медіацію».

**Ключові слова:** судова система, альтернативні способи, медіація, інститут примирення, відновне правосуддя, процедури медіації (примирення), процедури медіації (посередництва).

**Постановка проблеми.** Судова система України потребує реформ, які б сприяли досягненню ефективності, компетентності та доступності при вирішенні спорів між учасниками цивільного обороту. На жаль, в Україні немає внутрішніх джерел і резервів для вдосконалення судової системи.

При цьому всі способи вирішення спорів можна розділити на дві групи: перша – це вирішення спорів у державних судах, друга – це альтернативні способи, наприклад, медіація, яка проводиться без участі державних судів. Проте і перша, і друга групи способів не є досконалими, оскільки мають низку недоліків [1].

Значний внесок у дослідження проблем медіації серед вітчизняних фахівців зробили А. Самойленко, О. Боброва, А. Горова, В. Землянська, Н. Прокопенко, В. Жмудь, К. Качицька, Ю. Шешуряк та ін. Але, незважаючи на широкий спектр досліджень даного спрямування, постійно існує необхідність подальшого опрацювання розвитку, удосконалення та законодавчої регламентації медіації в Україні.

**Метою статті** є проведення правового аналізу розвитку медіації в Україні та розгляд законодавчих ініціатив щодо прийняття в Україні закону «Про медіацію».

**Виклад основного матеріалу.** Необхідно зазначити, що медіація (відновне правосуддя) розповсюджена у більшості країн вже понад 25 років. Цей процес успішно розвивається у Європі, США, Австралії, Новій Зеландії та інших країнах. На даний час можна констатувати, що необхідність запровадження інституту примирення (медіації) у вітчизняній системі права підтримується широким колом фахівців. Така підтримка ґрунтується насамперед на позитивних результатах практики застосування інституту примирення у багатьох країнах світу, які свідчать про його ефективність. До того ж це відповідає загальній позиції України щодо гармонізації національного законодавства із законодавством Європейського Союзу, адже питанню примирних процедур присвячена ціла низка рекомендацій і рішень Ради Європи, зокрема, Рекомендації № R (99) 19 «Про посередництво в кримінальних справах» від 15 вересня 1999 року, яка є одним з основних документів Ради Європи щодо реалізації програм відновного правосуддя та Основного положення Рішення Ради Європейського союзу від 15 березня 2001 року «Про місце жертв злочинів у кримінальному судочинстві» (2001/220/JHA), які наголошують на необхідності розвитку та впровадження програм відновного правосуддя в національній системі права [2].

При цьому, незважаючи на відсутність спеціального законодавства, в Україні вже є свій власний досвід застосування

процедури медіації, який підтверджує високу ефективність застосування цього інституту при вирішенні конфліктів. Так, в Україні починаючи з 2003 року активно проводяться експерименти у судах. Крім того, на території України діє ціла низка Регіональних Груп Медіації, які об'єдналися в Асоціацію Груп Медіації України та Український Центр Порозуміння, який активно займається впровадженням програм примирення потерпілих і правопорушників та просвітницькою діяльністю у цій сфері [3].

З метою врегулювання процедури медіації (примирення) на законодавчому рівні наказом Міністра юстиції у травні 2005 року було створено міжвідомчу робочу групу з питань впровадження процедури медіації (примирення) у кримінальне та кримінально-процесуальне законодавство України, до якої увійшли представники Міністерства юстиції України, Міністерства внутрішніх справ України, Міністерства України у справах сім'ї, молоді та спорту, Верховного Суду України, Генеральної прокуратури України та науковці [4, с. 27].

3 вересня 2006 року по лютий 2007 року в десяти регіонах України Українським Центром Порозуміння проводилося проміжне оцінювання впровадження програм відновного правосуддя. Протягом звітного періоду було проведено 41 програму відновного правосуддя, з них 39 – медіації у кримінальних справах, 2 – сімейні конференції [5].

На підставі вивчення досвіду Польщі, Словаччини, Румунії, Німеччини, Франції, а також Рекомендації Ради Європи можна дійти до висновку щодо необхідності розробки окремого закону про діяльність медіаторів у кримінальних справах. А відтак, протягом 2006 року відповідною робочою групою розроблено проекти Законів України «Про медіацію (посередництво) у кримінальних справах» та «Про внесення змін до Кримінального та Кримінально-процесуального кодексів України щодо процедури медіації (посередництва)» [5].

Крім того, Рекомендації Комітету Міністрів Ради Європи «Про медіацію в цивільних справах» (R № (2002) 10) та «Про сімейну медіацію» (R № (98) 1), а також «Зелена книга» про альтернативне врегулювання спорів у цивільному та комерційному праві Комісії Європейських Співтовариств, Типовий закон ЮНСІТРАЛ «Про міжнародну комерційну примирювальну процедуру з настановами щодо її впровадження й застосування» (2002) свідчать про доцільність запровадження процедури медіації (примирення) у цивільному та господарському судочинстві [5].

Але, незважаючи на вищезазначене, при розгляді доповідей експертів на численних конференціях і семінарах, професійного обговорення проблем і перспектив розвитку інституту медіації в Україні, складається враження, що у медіації в Україні немає майбутнього, оскільки: 1) не існує нормативно-правового регулювання; 2) у підприємців і суспільства немає довіри до медіації; 3) медіація вкрай неефективна і все одно доведеться звертатися до суду; 4) при тому, що медіація вважається кращим з усіх альтернативних способів вирішення спорів [6].

Спробуємо не погодитися з висновками експертів та навести аргументи на користь медіації та численних спроб її законодавчого закріплення в українському суспільстві.

Якщо розглядати медіацію як процедуру позасудового вирішення конфліктів сторонами на принципах добровільності, самовизначення і рівності сторін, конфіденційності, незалежності та неупередженості із залученням медіатора, яка спрямована на самостійне досягнення сторонами рішень щодо позасудового врегулювання конфлікту, то сам по собі напрошується висновок, що така процедура повинна бути обов'язково законодавчо регламентована. Тобто в Україні гостро стоїть питання про необхідність не тільки розробки, але і прийняття Закону України «Про медіацію» [7].

Так, у 2010 році, а точніше 17.12.2010, народним депутатом України О.І. Тищенком був внесений на розгляд Парламентом проект закону України «Про медіацію» № 7481 [8].

06.04.2011 року комітет Верховної Ради України з питань правосуддя розглянув цей законопроект. Метою законопроекту було створення правових умов для здійснення медіації як альтернативного судовому способу вирішення конфліктів у сфері приватно – правових відносин.

Проектом встановлювалися принципи проведення медіації, вимоги до медіаторів, їх права, обов'язки та відповідальність. Також були передбачені відомості щодо укладення угоди про застосування медіації та наслідки досягнутих домовленостей.

Положення проекту були спрямовані на регламентування процедури здійснення медіації, але не були врегульовані питання щодо порядку передачі спорів, що знаходяться в компетенції державних органів, не розкрито змісту правових наслідків медіації як для сторін так і для державних органів.

Проектом не враховувалися рекомендації Ради Європи щодо необхідності запровадження медіації у всіх категоріях справ, а також існуюча практика щодо застосування медіації в Україні.

Листом від 11.02.2011 року народним депутатом України О.І. Тищенком зазначений проект Закону було відкликано [9].

Здається, що більш повно, ніж у представленому проекті Закону, медіація пояснюється Комісією ООН по праву міжнародної торгівлі в Типовому законі ЮНСІТРАЛ «Про міжнародну комерційну погоджувальну процедуру». Так, «позагосподарська процедура» означає процедуру, яка може іменуватися узгоджувальною, посередницькою або позначатися терміном аналогічного сенсу і в рамках якої сторони просять третю особу або осіб (посередника) надати їм допомогу в спробі досягти мирного врегулювання їх спору, який виник з договірних чи інших правовідносин або у зв'язку з ними. Важливо відзначити, що при цьому посередник не має права нав'язувати сторонам рішення по спору [10].

У подальшому Комітет Верховної Ради України з питань верховенства права та правосуддя розглянув на своєму засіданні 20.11.2013 року (протокол № 16) проект Закону «Про медіацію» (реєстр № 2425а від 26.06.2013 року), поданий народним депутатом України Я. П. Федорчуком, і проект Закону «Про медіацію» (реєстр № 2425а-1 від 03.07.2013 року), поданий народними депутатами України С.В. Ківаловим, В.І. Развадовським, О.І. Махніцьким.

Метою представлених законопроектів про медіацію було запровадження на законодавчому рівні інституту медіації та створення правових умов для застосування в Україні процедури медіації.

Крім того, законопроекти визначали правові засади впровадження та проведення позасудової процедури врегулювання

конфліктів за взаємною згодою сторін конфлікту (медіації) та за участю посередника (медіатора), визначали її принципи та порядок проведення медіації, а також правовий статус медіатора.

Зокрема, пропонувалося визначити: завдання медіації; сферу її застосування, принципи і засади організації медіації в Україні, в тому числі і загальні засади самоврядування медіаторів; процедуру здійснення медіації; умови набуття статусу медіатора; гарантії соціального захисту; права, обов'язки та відповідальність медіаторів; права та обов'язки сторін медіації; процедуру медіації та особливості застосування медіації; загальні положення про застосування медіації при розгляді спору у судовому порядку.

Одночасно пропонувалося внести зміни до законодавства України і робився висновок, що медіаційні суспільні відносини більш повно врегульовані у проекті закону, поданим народними депутатами України С.В. Ківаловим, В.І. Развадовським, О.І. Махніцьким, реєстр. № 2425а-1, який можна було взятий за основу. Але, на жаль, він так і не був розглянутий у Парламенті [8; 11].

Останній законопроект, який Верховна Рада України зареєструвала як новий законопроект «Про медіацію» № 2480 від 27.03.2015 року, – це проект, розроблений народними депутатами А.І. Шкрум, О.І. Сироїд, В.Ю. Пташник, Б.Ю. Береза, І.В. Луценко, Н.В. Кацер-Бучковська, О.С. Сотник, Н.В. Агафонова [12].

Так, комітет Верховної Ради України з питань верховенства права та правосуддя зазначає, що у законопроекті відповідно до його преамбули пропонується визначити «правові основи надання послуг медіації на професійних засадах, що має на меті запровадження інституту медіації в суспільстві», визначити принципи та порядок проведення медіації, а також статус медіатора. Як зазначено у Пояснювальній записці до проекту, його прийняття забезпечить приведення чинного законодавства України, щодо альтернативного вирішення спорів, у відповідність зі стандартами ЄС та імплементує норми Директиви 2008/52/ЄС Європейського Парламенту та Ради у національне законодавство України, що створить умови для роботи медіаторів в єдиному європейському правовому просторі [8].

Депутати заклали в основу законопроекту принцип мінімального втручання держави в регулювання інституту медіації, а також правила добровільної участі, рівності сторін медіації, свободи медіатора у виборі методів проведення медіації. Разом з тим держава встановлює необхідні положення та стандарти, які гарантують дотримання публічних інтересів у сфері медіації.

Зокрема, проектом передбачено обмеження сфери застосування – медіація не може бути застосовано в справах (виробництвах), за якими сторони не можуть укласти мирову угоду, або угоду про примирення відповідно до чинного законодавства України.

Також запропоновано встановити, що:

- засоби і методи проведення медіації, які вибирає медіатор, не повинні суперечити чинному законодавству України;
- угода за результатами медіації не має містити положень, що суперечать законодавству України, інтересам держави і суспільства, його моральним засадам.

Пропонується на законодавчому рівні встановити чіткі вимоги щодо отримання статусу медіатора фізособами – вік, освіта і кількість годин професійного навчання. Наявність юридичної освіти для медіатора не є обов'язковою умовою, так як законопроект забороняє медіаторам чинити будь-які юридичні консультації сторонам.

Закріплюються досить жорсткі вимоги щодо організацій, що забезпечують проведення медіації, та об'єднань медіаторів (зокрема, механізм оскарження дій/бездіяльності медіаторів); встановлюється відповідальність медіаторів; необхідність створення і дотримання добровільних кодексів етики медіаторів і тощо.

У відносинах інституту медіації та судової системи законопроект виходить з принципу органічного «вбудовування» медіації в існуючу правову систему. Задумано, що інститут медіації доповнює (а не замінює) чинні правові інститути – такі як мирова угода в цивільному та господарському процесі, примирення в адміністративному судочинстві та кримінально-мисловому процесі тощо.

Ведення обов'язкової медіації (навіть з вузьким категоріям справ), як пропонувалося попередніми законопроектами, є передчасним, вважають автори проекту.

Таким чином, законопроектом запропоновано ввести модель добровільної присудової медіації, при якій суд має право рекомендувати медіацію сторонам, а сторони можуть відмовитися від цього [12; 13].

Тобто за результатами розгляду в першому читанні законопроект може бути прийнятий за основу з наступним урахуванням висловлених зауважень і пропозицій [8].

**Висновки.** Зважаючи на вищезазначене, можна дійти до висновку, що шлях медіації – це шлях в Європу. А тому медіації в Україні – бути. Від неї не відмовилися, а тільки «трішечки» відклали у часі. Наведений аналіз законопроектів доводить, що прийняття Закону «Про медіацію» дасть Україні можливість наблизитися до стандартів ЄС, сприятиме розвитку громадського суспільства та формуванню культури мирного цивілізованого вирішення конфліктів на засадах взаємних інтересів та згоди. Залишається надія, що терміни ухвалення не будуть залежати від політичної ситуації, від коаліційних непорозумінь та інших реалій буття нашого Парламенту, і такий необхідний для юридичної практики закон знову не піде у забуття ще на 15 років, а буде прийнятий найближчим часом.

#### *Література:*

1. Самойленко А. Альтернатива судовим баталіям: переговори, медіація та третейський суд / Правовий тижень, № 17 від 27 квітня 2010 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.npp.com.ua/articles/articles/1991.html>.
2. Говард Зер. Зміна об'єктива: новий погляд на злочин і правосуддя [Текст] / Г. Зер ; пер. з англ. М. Яковлев. – К. : Університетське видавництво Пульсари, 2004. – 222 с.
3. Боброва О.М. Відновне правосуддя [Текст]: особливості впровадження процедури медіації: європейський досвід / О.М. Боброва, А.О. Горова, В.В. Землянська, Н.М. Прокопенко. – К. : Наш час, 2006. – 164 с.

4. Горова А. Проміжна оцінка розвитку центрів відновного правосуддя у громадах / А. Горова // Відновне правосуддя в Україні. – 2007. – № 1. – С. 27-32.
5. Жмудь В. Запровадження процедури медіації (примирення) у законодавстві України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.minjust.gov.ua/11347>.
6. Перспективи розвитку медіації в Україні [Електронний ресурс]. – Режим доступу : [http://www.kisilandpartners.com/content/files/article\\_belousov\\_uz\\_liga\\_rus.pdf](http://www.kisilandpartners.com/content/files/article_belousov_uz_liga_rus.pdf).
7. В Україні прийнятий проект Закону «Про медіацію» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : [http://www.urzona.com/index.php?option=com\\_content&view=article&id=655:-q-q&catid=49:2010-05-02-18-09](http://www.urzona.com/index.php?option=com_content&view=article&id=655:-q-q&catid=49:2010-05-02-18-09).
8. Проект Закону України «Про медіацію» № 7481 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : [http://search.ligazakon.ua/l\\_doc2.nsf/link1/JF5RT00A.html](http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/JF5RT00A.html).
9. Висновок комітету Верховної Ради України з питань правосуддя [Електронний ресурс]. – Режим доступу : [http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4\\_2?id=&pf3516=7481&skl=7](http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_2?id=&pf3516=7481&skl=7).
10. Качицька К. Медіація та третейський розгляд, як альтернативні способи вирішення правових спорів: подібності та відмінності [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.isk.by/analitika/stati/mediaczija-i-trejetskoe-razbiratelstvo-sxodstva-i-otlichiya.html>.
11. Висновок комітету Верховної Ради України з питань правосуддя [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.scourt.gov.ua/clients/vsu/vsu.nsf/b58056fd9c7f6dc4c225745700474565/b55acee8b068ba2ac2257c70004bde89?OpenDocument>.
12. Проект закону «Про медіацію» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : [kdcconsulting.com.ua/company-news/187/index.html?lang=ua](http://kdcconsulting.com.ua/company-news/187/index.html?lang=ua).
13. Шешуряк Ю. Новим законопроектом запропоновано добровільна медіація [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://jurliga.ligazakon.ua/news/2015/3/30/126367.htm>.

#### **Кузьменко С. Г. Медіація, или 15 лет законодательных инициатив**

**Анотація.** Стаття посвящена правовому аналізу розвитку медіації в Україні и рассмотрению законодательных инициатив относительно принятия в Украине закона «О медіації».

**Ключевые слова:** судебная система, альтернативные способы, медиация, институт примирения, восстановительное правосудие, процедуры медиации (примирения), процедуры медиации (посредничества).

#### **Kuzmenko S. Mediation or 15 years of legislative initiatives**

**Summary.** The article is devoted to the legal analysis of the development of mediation in Ukraine and the consideration of legislative initiatives regarding the adoption in Ukraine of the law «On mediation».

**Key words:** judicial system, alternative methods, mediation, reconciliation, restorative justice, mediation (conciliation), mediation (mediation).